

ELS GREUGES DE GUITARD ISARN, SENYOR DE CABOET. **TRADUCCIÓ, DATACIÓ I LECTURA**

Josep M. SALRACH MARÈS¹
Institut d'Estudis Catalans
Societat Catalana d'Estudis Històrics

Lliurat el 24 de juliol de 2020. Acceptat el 26 de juliol de 2020

RESUM

L'objectiu d'aquest treball es demostrar que el cèlebre inventari o memorial de greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet, que se suposava escrit entre 1080 i 1095, es va redactar a finals de 1105 o principis de 1106. Per defensar el canvi de data ha estat fonamental, d'una banda, el testament sacramental de Guitard i, de l'altra, l'inventari mateix. En aquest sentit, la traducció d'aquest document al català modern, que aportem, s'ha d'entendre com una prova a favor del canvi de data, sobretot pel que es llegeix al final del text. L'article s'acaba amb una interpretació, breu i voluntàriament limitada, del sentit d'aquest document, que es considera il·lustratiu dels conflictes per la distribució de l'excedent entre els senyors i els seus fidels.

PARAULES CLAU

Catalunya, català, feudalisme, greuges, clams, violència, justícia.

1. Josep.salrach@upf.edu

The Grievances of Guitard Isarn, Lord of Caboet. Translation, dating and interpretation

ABSTRACT

The aim of this paper is to show how the famous inventory of grievances or *Memorial de Greuges* of Guitard Isarn, *Lord of Caboet*, which was assumed to have been written between 1080 and 1095, was actually written in late 1105 or early 1106. Guitard's "sacramental will" (*testament sacramental*) and the inventory itself have been fundamental in justifying this change in date. In this respect, the translation of the inventory into modern Catalan, which is provided, should be seen as proof of the altered date, especially given what can be read at the end of the text. The paper concludes with a brief and intentionally limited interpretation of this document's significance, which is considered to illustrate the conflicts arising due to the distribution of surpluses among the lords and their vassals.

KEYWORDS

Catalonia, Catalan, feudalism, grievances, claims, violence, justice.

En les ratlles que segueixen farem una anàlisi de contingut dels *Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet*, considerat per alguns el primer text escrit en llengua catalana o un dels primers redactats majoritàriament en català. D'aquest document, un pergami de 102 x 527 mm, Joaquim Miret i Sans, que en fou el descobridor, en feu una datació aproximada, que no ha estat qüestionada, i que aquí ens proposem revisar i canviar.² Es tracta d'un memorial o inventari de greuges (*rancuras, querelles, querimonias*) que el senyor Guitard Isarn de Caboet, actual Cabó, declara tenir d'uns vassalls als quals acusa d'haver transgredit drets feudals i haver ocasionat damnatges a ell, als seus familiars i a alguns dels seus homes.

2. Miret va donar a conèixer el document en un treball publicat l'any 1908, que és el primer en la llista d'edicions: apartat 1 de l'article.

I. ORIGINAL I EDICIONS

El document, que s'ha conservat en original a la Biblioteca de Catalunya (BC, perg. 384, Reg. 1910, 4-III-4), es pot consultar directament a la web, en l'enllaç <http://mdc.csuc.cat/cdm/ref/collection/pergamibc/id/69416>

De la importància del document, sobretot per a filòlegs i estudiosos de la llengua catalana, en donen fe les múltiples edicions que se n'han fet i que citem per ordre cronològic:

MIRET Y SANS, Joaquín (1908). «Documents en langue catalane (Haute vallée du Ségre, XIe-XIIe siècles)». *Revue Hispanique*, XIX, p. 6-19, facsímil p. 10.

MOLINÉ I BRASÉS, Ernest (1911). *La llengua catalana. Estudi històric*. Barcelona: Albert Martin.

RUSSELL-GEWBETT, Paul (1965). *Mediaeval catalan linguistic texts*. Oxford: The Dolphin Book, p. 74-75, doc. 14.

RUBIO GARCÍA, Luis (1979). *Documentos lingüísticos catalanes (s. X-XII)*. Múrcia: Universidad de Murcia. Departamento de Filología Románica, p. 72-73, doc. 55-XX.

MARTÍ, Joan; MORAN, Josep (1986). *Documents d'història de la llengua catalana*. Barcelona: Empúries, p. 13-14, doc. 3.

RABELLA, Joan Anton (1997). «Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet (1080-1095)». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXXV. Homenatge a Arthur Terry*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 15-17.

MORAN, Josep; RABELLA, Joan Anton (2001). *Primers textos de la llengua catalana*. Barcelona: Proa, p. 58-60, doc. 4.

MORAN, Josep (2004). «El proceso de creación del catalán escrito». *Aemilianense* (Logronyo), I, annex 2, p. 441-443.

GIMENO BETÍ, Lluís (2005). *Aproximació lingüística als inicis de la llengua catalana (segles VIII al XIII)*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, p. 79-80.

MARQUÈS, Josep Maria; ORDEIG, Ramon (2015-2018). «Diplomatari de Santa Maria d'Organyà (1091-1150)», *Urgellia*, 19, doc. 192.

SALRACH, Josep Maria; MONTAGUT, Tomàs [dir.] (2018). *Justícia i resolució de conflictes a la Catalunya medieval. Col·lecció diplomàtica. Segles IX-XI*, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Parlament de Catalunya, doc. 519.

2. TEXT I TRADUCCIÓ

No volem aquí oferir una nova transcripció i edició més dels *Greuges*, sinó una contraposició entre la transcripció del text originari, escrit en català antic, i la nostra traducció al català modern. Conscients de les dificultats d'interpretació del text, l'objectiu d'aquest exercici és mostrar els límits de la nostra lectura personal, i facilitar a altres especialistes la necessària revisió i correcció. El mètode que ens disposem a seguir, respectant l'ordre en què les frases pronunciades per Guitard Isarn han estat escrites, consisteix a dividir el text original (en lletra cursiva) en unitats discursives simples o paràgrafs curts, i fer-los seguir de la traducció al català modern (en lletra rodona), traducció que qualifiquem de provisional. Numerem convencionalment els paràgrafs per després poder-nos-hi referir en fer l'anàlisi del contingut i la proposta de nova datació.

Quant a la traducció, procurem acostar-nos tot el possible a la literalitat, en el sentit del vocabulari del text original, cosa que no sempre és factible perquè moltes paraules del català antic s'han perdut o tenen avui un sentit diferent del que tenien. Aquest és el cas del substantiu *rancura*, que podríem traduir per 'rancor' o 'rancúnia', però que en el llenguatge feudal del text té un valor de denúncia que no recullen avui els substantius 'rancor' i 'rancúnia'. Més clar encara és el verb reflexiu *rancurar-se*, inexistent en el català modern, i que es podria traduir, com hem fet en un altre lloc, per «tenir rancúnia de», al preu de perdre, però, part del sentit original. Avui i aquí ens sembla preferible traduir *rancuras* per 'greuges' i 'queixes', i *rancurar-se* per 'queixar-se' tot i que no sembla haver-hi plena equivalència semàntica: és més fort el sentit dels mots i el verb antics que els de la traducció.

1. *Hec est memoria de ipsas rancuras que abet domnus Guitardus Isarnus, senior Caputense, de rancuras de filio de Guillelm Arnall et que ag de suo pater, de Guillelm Arnall; et non voluit facere directum in sua vita de ipso castro de Caputense che li comannà.*

Aquesta és la memòria dels greuges que Guitard Isarn, senyor de Caboet, té del fill de Guillem Arnau i que tenia del seu pare, Guillem Arnau; i no li volgué fer dret al llarg de la seva vida del castell de Caboet que li comanà.

2. *Et comannà-l-en Mir Arnal que, en las ostes et en las cavalgades o[n] Guillelm Arnal és ab mi, che Mir Arnall s·i alberg ab Guillelm Arnal.*

I li comanà Mir Arnau perquè, en les hosts i les cavalcades en què Guillem Arnau és amb mi, que Mir Arnau hi prengui alberg amb Guillem Arnau.

3. Et si Guilelm Arnal me facia tal cosa que dreçar no·m volgés ho no pogés, ho ssi·s partia de mi, che Mir Arnall me romasés aisi com lo·m avia al dia che ad él lo commanné.

I si Guillem Arnau em feia tal cosa que esmenar no volgués o no pogués o, si es deseixís de mi, que Mir Arnau romangués amb mi com el tenia el dia que li vaig comanar.

4. Et in ipsa onor a Guillelm Arnal no li doné negú domenge ni establiment de cavaler ni de pedó per gitar ni per metre quan l·i comanné Mir Arnall.

I en l'honor no li vaig donar a Guillem Arnau cap domini ni establiment de cavaller ni de peó per treure o posar quan li vaig comanar Mir Arnau.

5. Et dixit mihi Guilelm Arnall, et coveng·m·o, che no siria mos dons ni ma folia per nullo ingenio.

I Guillem Arnau em va dir, i ho va convenir amb mi, que no em causaria danys ni m'injuriaria de cap manera.

6. Et ego dixi ad Mir Arnall in presència de Guilelm Arnall que de quant avia in Mir Arnall no m'én jachia re; et sicut in ista pagine est scriptum sic donavit Mir Arnall ad Guilelm Arnall.

I jo vaig dir a Mir Arnau en presència de Guillem Arnau que, de tot allò que tenia, no renunciava a res en encomanar Mir Arnau; i tal com en aquesta pàgina està escrit, així es va donar Mir Arnau a Guillem Arnau.

7. Et fuit rancurós de Guilelm Arnal e ssón·o del fil quar sí pres mils Mir Arnall che jo no·l li doné, e·l sí fed a ssi solidar e·l comannà a ssa muler et ad suo filio a chuit no·l doné hanc.

I vaig estar queixós de Guillem Arnau i n'estic del seu fill car va prendre per a ell a Mir Arnau amb més del que jo no li vaig donar, i se'l va fer vassall sòlid seu i el comanà a la seva muller i al seu fill al qual no li vaig encomanar.

8. Et rancur·m'én del castel de Caboded hon jo pris podstad per mal che Mir Arnall m'avia fait et dict a mi et a ma muler; e rredí·l a Guilelm Arnall aissi com jo·l·i avia comanad; et él redé·l a Mir Arnal et fed·l·en fer convenença che no m'estacàs dret e che no·l me fedés sens él.

I em queixo del castell de Caboet del qual jo vaig prendre potestat pel mal que Mir Arnau m'havia fet i dit a mi i a la meva muller; i el vaig tornar a Guillem Arnau tal com jo li havia comanat; i ell el retornà a Mir Arnau

i li feu fer convenença que no se subjectés a la meva potestat judicial i no se'm fes fidel sense ell.

9. *Et illum tortum que él me'n fed et dreçar no·m volg, jachí·l a ssuo filio et jo fuit rancurós del fil.*

I el tort que ell em feu i no em volgué esmenar, el deixà al seu fill i jo vaig estar queixós del fill.

10. *Et fforon-ne judicis donads et aculids, et Mir Arnall fer no·ls me volg.*

I d'això es feren judicis donats i acceptats, i Mir Arnau no me'ls volgué complir.

11. *Et fuit rancurós de Guilelm Arnall e ssón·o del fil, quar d'altra gisa a·n Mir Arnall si<n> no com jo lo·ls doné.*

I vaig estar queixós de Guillem Arnau i n'estic del seu fill, car té Mir Arnau d'una altra manera de com jo els el vaig donar.

12. *E ssó rancurós de Guilelm Arnal quar fed conveniència de la mia onor ab suo fratre senes lo men consel e·l men sobud, et non·o laud ne non·o hautorg.*

I em queixo de Guillem Arnau perquè va fer convenença de la meva honor amb el seu germà sense el meu consentiment i el meu coneixement i no ho aprovo ni ho atorgo.

13. *E per ço non·o rancuré in vita de Guilelm Arnal, quar non·o sub entrò mortuum fuerit Guilelm.*

I per això no me'n vaig queixar en vida de Guillem Arnau, car no ho vaig saber fins que Guillem hagué mort.

14. *E ssón rancurós de Mir Arnall del castel de Caboded, quar n'ere mès e·l recobrà d'altra guisa si no com lo s'avia; et són rancurós quar solidà de la mia onor a Guilelm Arnal et ad sua mulier et ad suo filio; et són rancurós de les toltes e de les forces que fa en la mea onor del servici del kastel et del Pug, que ad illum non debent facere.*

I em queixo de Mir Arnau del castell de Caboet perquè hi fou posat i el recuperà d'una altra manera de com ho havia de fer; i em queixo perquè feu sòlid de la meva honor a Guillem Arnau i a la seva muller i al seu fill; i em queixo de les *toltes* i *forces* que fa en la meva honor pel servei del castell i del Pui, que a ell no li han de fer.

15. *Rancur-me'n de la cavalleria de Mir Guilabert qui no m'és servida.*

I em queixo de la cavalleria de Mir Guilabert que no m'és servida.

16. *Rancur-me quar desmentist ma mulier ante me, e de las folias que li dexist davant me. Et rancur-me de Mir Arnall de la casa de Boxtera che s'à presa e m'à tolta, et non debet abere nisi solum decimum. Rancur-me de I bou de Oliba d'Ares, e no·l·i vol redre. Rancur-me de I vaca de Guilelm Oler, no la vol redre. Rancur-me de la casa de Pere Baró, et tollit servicium et non debuit abere.*

Em queixo perquè va desmentir la meva muller davant meu, i pels insults que li va dir davant meu. I em queixo de Mir Arnau per la casa de Boixedera de la qual s'ha apoderat i m'ha arrabassat, i no hi ha de tenir sinó només el delme. Em queixo d'un bou d'Oliba d'Ares, que no li vol tornar. Em queixo d'una vaca de Guillem Oller, no la vol tornar. Em queixo de la casa de Pere Baró, que en va prendre el servei i no l'ha de tenir.

17. *Et rancur-me de Guilelm Arnal de Rivo Albo, que dedit a Mir Arnall senes meo consilio, et tu non i avias nullum stabilimentum sino meo consilio; et rencur-me'n de Mir Arnal quar lo pres sine meo consilio.*

I em queixo de Guillem Arnau de Rialb, que va donar a Mir Arnau sense el meu consentiment, i tu no hi tenies cap dret sense el meu consentiment; i em queixo de Mir Arnau perquè el va prendre sense el meu acord.

18. *He rrancur-me de Mir Arnal quar d'altra guisa elegit bajulum en la onor de Guilelm Arnal sii·no con él·o manà in suum testamentum.*

I em queixo de Mir Arnau perquè va elegir batlle en l'honor de Guillem Arnau de manera diferent a com ell ho manà en el seu testament.

19. *Et totas istas rancuras que avia de Guilelm Arnal et é de suo filio et de Mir Arnall sic relinquo ad mulier mea et ad Mir, filio meo. Et preco totos meos omnes per fiduciam quam ego abeo in illos, et illos bajulos quam ego abeo electos in meo testamento per Deum et per fiduciam quam ego abeo in illos, que vos adjuvetis ad mulier mea et ad filio meo per pled et per gera tro lor dret los en sia exid.*

I tots aquests greuges que jo tenia de Guillem Arnau i tinc del seu fill i de Mir Arnau així els deixo a la meva muller i al meu fill Mir. I prego a tots els meus homes per la fe que tinc en ells, i als batlles que jo he elegit en el meu testament, per Déu i per la fe que tinc en ells, que ajudeu la meva muller i el meu fill per plet i per guerra fins que el seu dret els sigui reconegut.

3. DATACIÓ

Joaquim Miret i Sans (1858-1919) descobrí aquest document a la col·legiata d'Organyà, a l'entrada de la vall de Cabó (Alt Urgell), i el va donar, juntament amb uns cinc-cents documents més que hi va trobar i va comprar, a la Biblioteca de Catalunya.³ Miret va ser molt conscient de la importància de la trobada: «Cet-te charte est aux trois quarts, sinon plus, rédigée en catalan [...] nous pourrions presque considérer cet acte de Guitard Isarn de Caboet comme le premier en date des documents catalans connus» (Miret, 1908: 9).

La presència de la llengua catalana en aquest i altres inventaris de greuges de l'època s'explica pel fet que s'hi expressen realitats, fets i situacions noves, pròpies del feudalisme, per a les quals la llengua parlada aportava mots i expressions (*rancuras, cavalgades, cavalier, solidar, convenença, toltes, forces*) més adequades que el llatí, i també pel fet que no eren documents oficials.

Es tracta d'un text indatat per al qual Miret va proposar una datació aproximada a partir de les notícies documentals que va recollir sobre les tres persones principals que hi apareixen: Guitard Isarn, senyor de Caboet, Guillem Arnau, que possiblement era el seu feudatari o veguer, i el germà d'aquest, Mir Arnau, potser castlà o sotsfeudatari. Miret va suposar que es va escriure entre 1080 i 1095, encara que pels documents que cita també hauria pogut dir entre 1083 i 1097.⁴ Aquestes dates surten, en primer lloc, de considerar els dos extrems temporals de la documentació de Guitard Isarn, coneguda per Miret, que donen la forquilla 1065-1102 (Miret, 1908: 9-10),⁵ i, en segon lloc, de la identificació de fins a quatre documents en què Guillem Arnau, acompanyat o no de Mir Arnau, apareix al costat de Guitard Isarn:

3. Per a la biografia de Joaquim Miret i Sans, recomanem la conferència pronunciada davant del Ple de l'IEC el 17 de juny de 2002 per M. Teresa Ferrer i Mallol. Vegeu FERRER (2003).

4. «Bien qu'il ne soit pas daté, nous croyons pouvoir démontrer que ce texte appartient aux dernières années du XIe siècle; peut-être même serait-il permis de le circonscrire entre 1080 et 1095». MIRET (1908), p. 9.

5. Aquesta forquilla surt de la data (9 d'abril de 1065) d'una convenença entre Isarn, senyor de Caboet, i Guitard, fill seu, d'una part, i Arnau Dacó i la seva filla Gebel·lina, de l'altra, sobre el dot d'aquesta, esposa de Guitard (BC, Perg. 136, Reg. 3587. <http://www.bnc.cat/pergamins/detall?registre=3587>). I de la data (10 d'abril de 1102) d'una convenença entre Guitard Isarn i Arnau Ramon (BC, Perg. 105, Reg. 1922, <http://www.bnc.cat/pergamins/detall?registre=1922>).

El primer, del 1083, és una convenença entre Guitard Isarn i Arnau Ramon, el pare de Guillem i de Mir, que en una convenença posterior, del 1092, s'identifica com a veguer de Caboet (Miret, 1908: 16-17).⁶ Els germans Guillem Arnau i Mir Arnau signen com a testimonis en l'escriptura de 1083 (Miret, 1908: 10).⁷

El segon, del 1085, és una donació de terres i privilegis de la vall d'Andorra que Guitard Isarn de Caboet fa a la seva filla i al seu gendre. Arnau Ramon i Guillem Arnau, pare i fill, signen com a testimonis (Miret, 1908: 10).

El tercer, del 1090, és l'acta de confirmació de la dotàlia de l'església d'Organyà, que fan Guitard Isarn de Caboet i la seva esposa amb motiu de la restauració del temple. Els germans Guillem Arnau i Mir Arnau signen com a testimonis (Miret, 1908: 10-11).⁸

El quart, del 1097, és l'escriptura de donació d'Abella que el comte d'Urgell fa a Guitard Isarn, senyor de Caboet, al seu fill Guillem i a Agnès, esposa d'aquest (Miret, 1908: 11).⁹ Arnau Ramon i els seus fills, Guillem Arnau i Mir Arnau, signen com a testimonis, però Guillem degué morir poc després: el 1102, quan el seu pare, Arnau Ramon, fa una convenença amb Guitard Isarn de Caboet, sobre l'exercici i la percepció dels drets feudals a les valls de Cabó, Sant Joan i Andorra, Guillem ja no figura entre els testimonis i, en canvi, sí que hi figura el seu germà Mir Arnau (Miret, 1908: 11).¹⁰

D'aquests documents surt la forquilla 1083-1097, que Miret transforma en 1080-1095, i proposa com a data aproximada dels *Greuges*.

Llegides, però, les *rancuras* de Guitard amb atenció, es veu que la datació de 1080-1095 o 1083-1097 correspon potser als greuges denunciats com a tals, però no als anys entre els quals es va redactar el document. No hi correspon pel fet que Guitard es refereix en les *rancuras* a Guillem Arnau com a ja difunt (13. *E per ço non-o rancuré in vita de Guilelm Arnal, quar non-o sub entrò mortuum fuerit Guilelm*: «I per això no me'n vaig queixar en vida de Guillem Arnau, car no ho vaig saber fins que Guillem hagué mort»), i, per tant, s'ha de datar el document amb posterioritat a la seva mort. No tenint la data exacta del traspàs,

6. BC, Perg. 238, Reg. 3957. <http://www.bnc.cat/pergamins/detall?registre=3957>

7. BC, Perg. 123, Reg. 3641. <http://www.bnc.cat/pergamins/detall?registre=3641>

8. BC, Perg. 242, Reg. 3120. <http://www.bnc.cat/pergamins/detall?registre=3120>

9. BC, Perg. 62, Reg. 3117. <http://www.bnc.cat/pergamins/detall?registre=3117>

10. BC, Perg. 105, Reg. 1922. <http://www.bnc.cat/pergamins/detall?registre=1922>

però sabent que Guillem apareix documentat almenys fins al 1097, és clar que Guitard Isarn va dictar els *Greuges* amb posterioritat al 1097.

Es pot precisar més, però. Guitard, el senyor de Caboet, va dictar les *rancuras* quan el seu final s'acostava, just després d'haver fet testament. Cal fixar atenció en el que ell mateix diu: 19. *Et preco totos meos omnes per fiduciam quam ego abeo in illos, et illos bajulos quam ego abeo electos in meo testamento, per Deum et per fiduciam quam ego abeo in illos, que vos adjuvetis ad mulier mea et ad filio meo per pled et per gera tro lor dret los en sia exid* («I prego a tots els meus homes per la fe que tinc en ells, i als batlles que jo he elegit en el meu testament, per Déu i per la fe que tinc en ells, que ajudeu la meva muller i el meu fill per plet i per guerra fins que el seu dret els sigui reconegut»). Amb la data de redacció del testament de Guitard Isarn i la data de la seva defunció n'hi hauria d'haver prou, doncs, per situar amb la màxima exactitud possible l'any o, més aviat, la forquilla d'anys dins de la qual s'ha de situar la redacció dels *Greuges*.

L'acta d'adveració del testament de Guitard Isarn és l'instrument que proporciona la informació necessària (Marquès, 2006-2008: doc. 3).¹¹ Es va fer el 8 de juny de l'any 1106 (6 de les idus de juny de l'any 46 del regnat del rei Felip), dins del termini preceptiu de sis mesos posteriors a la mort del testador (*infra sex menses post eius excessum*), tal com estableix la llei goda (LV, II, 5, 12). En el mateix document es diu que Guitard Isarn va marxar d'aquest món el divendres de la segona setmana del mes de març (*ebdomada secunda mensis marcii feria sexta sic migravit ab hoc seculo*), és a dir, el 9 de març de 1106, quatre mesos i una setmana després d'haver dictat les darreres voluntats (*postea vixit in suo optimo sensu atque intellectu et in sua plena memoria atque loquella meses quatuor et ebdomada una*), cosa que permet afirmar que va fer testament a primers de novembre del 1105. La conclusió, doncs, és obvia: Guitard Isarn de Caboet va dictar els *Greuges* a finals del 1105 o principis del 1106. Atès que presentia la proximitat de la mort i per això va dictar testament, és quasi segur que també va dictar els *Greuges* a continuació, possiblement el mateix mes de novembre del 1105, i per la mateixa raó.

A l'adveració consta el nom dels magnats ('comdors', en el llenguatge del feudalisme català) als quals Guitard va encomanar per testament la *baiulia* de la

11. Arxiu Capitular d'Urgell, Fons Caboet-Castellbó, núm. 2 bis. Agraïm a Montserrat Rius que ens posés sobre la pista d'aquest document tan important per al propòsit de la nostra recerca.

seva honor, i de la seva muller i els seus fills.¹² Es tracta d'Arnau Ramon de Tost, Ramon Guillem de Taús, Ramon Guerau de Taravall, Ramon Miró (vescomte d'Urgell i de Castellbó), Tedball de Vallferrera, Guillem Gausbert de Lavansa, Arnau Ramon de Favà, Tedbal de Montferrer i Ramon Folc de Galliner. És a ells (*bajulos quam ego abeo electos in meo testamento*) als quals demana també en els *Greuges* que ajudin la seva dona i els seus fills per les armes o la justícia a aconseguir el seu dret.

4. LECTURA

Que els *Greuges* no portin data no ha d'estranyar, generalment no en porta cap document d'aquest tipus. I és lògic: no es tracta de documents oficials validats per cap autoritat, i no porten la signatura dels seus autors, ni tampoc la de testimonis i escrivans. No proven en si mateixos cap de les *malefactas* que denuncien. Així i tot es presentaven, sembla, davant d'instàncies judicials o equivalents, com assemblees de barons o d'amigables componedors o d'àrbitres, per tal que que avaluessin, dirimissin i jutgessin els mals denunciats fent les indagacions que consideressin oportunes, i sentenciessin o portessin les parts a alguna mena de compromís. Conservats malgrat l'ús estrictament temporal o circumstancial, aquests memorials es van generalitzar al llarg dels segles XI i XII en consonància amb les transformacions que van acompanyar el desenvolupament del feudalisme.¹³

Els Caboet, que a mitjan segle XI tenien castells i dominis a les portes d'Andorra, a l'anomenada vall de Sant Joan (Ars, Civis, Tor i Aós), i a la vall de Cabó, entre el Pallars Jussà, la Noguera i l'Alt Urgell, era un dels llinatges més poderosos dels Pirineus (Viader, 2003: 106-108).¹⁴ Van estar vinculats als comtes i als bisbes d'Urgell, senyors de les valls d'Andorra, de qui vers el 1050 Isarn de Caboet va rebre en feu les parròquies de Canillo i Ordino. Llavors Isarn de Caboet va

12. *Baiulia* en el sentit de tutela i protecció: RODÓN (1957), p. 33-36.

13. Per a tota la problemàtica que envolta els memorials de greuges o *querimonias*, vegeu BISSON (1998).

14. Vegeu la genealogia dels Caboet, des de Ramon I, a la segona meitat del segle X, fins a Ermessenda, esposa de Roger Bernat de Foix, morta el 1230, a VIADER (2003), p. 111, i també a la *Catalunya Romànica*, VI, p. 80.

incorporar al seu servei Ramon, el pare d'Arnau Ramon, més amunt esmentat, i després, a finals del segle XI i principis del XII, a aquest i als seus fills Guillem Arnau i Mir Arnau, els quals va invertir amb béns i drets de les valls de Cabó, Sant Joan i Andorra, que van posseir i administrar amb l'ajut de tercers.¹⁵ Es va crear així una estructura de poder típica del sistema feudal amb senyors, comdors, feudataris, castlans o vassallors i cavallers, a més de batlles, saigs i altres fidels.

La força de l'alta noblesa, la dels barons o comdors, era molt considerable, però fins a cert punt també ho era la de la mitjana i baixa noblesa. Tots disposaven de mitjans de pressió i no era fàcil per als de dalt mantenir l'autoritat sobre els de baix. La documentació dels Caboet ho demostra: castlans que es resisteixen a donar potestat als feudataris, feudataris que es queixen dels senyors fins a obligar-los a pactar nous acords. I encara pitjor: el poderós senyor de Caboet no pot fer passar per l'adreçador els seus vassalls i es resigna a deixar l'inventari de greuges a la dona i els fills perquè ho facin, si poden, algun dia.¹⁶ L'anàlisi interna del document revela aquestes febleses del poder feudal dels grans.

Guitard Isarn, senyor de Caboet, fa memòria dels greuges no resolts que tenia del seu vassall Guillem Arnau, ja difunt, greuges que per aquest fet han passat, com si d'una herència de deutes no pagats es tractés, al fill de Guillem Arnau, del qual no se'n diu el nom (paràgrafs 1, 9 i 13). I també fa memòria dels greuges de Mir Arnau, el germà de Guillem. Guitard tendeix a emprar el passat en referir-se a Guillem, cosa lògica perquè en dictar els *Greuges* Guillem ja és mort, i a emprar el present en parlar del fill i del germà d'aquest, però es poc rigorós i de vegades canvia la sistemàtica dels temps verbals.

El més greu de tots els greuges denunciats és el control del castell de Caboet que se li escapava perquè Guillem, que en devia ser el feudatari, mai no li va voler fer el reconeixement de dret (*facere directum*: paràgraf 1), equivalent, suposem, a donar potestat, i perquè Mir, comanat per Guitard a Guillem possiblement com a castlà, hi cometia abusos (referències al comanament de Mir a Guillem als paràgrafs 2, 3, 4 i 6). I també perquè Guillem se'l va fer soliu seu i dels seus, és a

15. Aquesta afirmació es basa en la lectura de les convinences de 1083, 1092 i 1102 esmentades més amunt i també de la lectura dels *Greuges*, i de VIADER (2003), p. 109 i 142-143.

16. Pierre Bonnassie ho va veure clar: «[...] castlans et cavalers disposent sur la haute aristocratie de moyens de pression considérables. La puissante maison des Caboet l'apprend à ses dépens, qui subit, entre 1080 et 1095, mille avanies de la part de ses castlans de Cabó et s'avère impuissante à les mettre à la raison». BONNASSIE (1975-1976), p. 804.

dir, de la dona i del fill (paràgrafs 7, 11 i 14), lligam que l'allunyava de Guitard, i el més greu: ells dos, Guillem i Mir, van fer en secret una convenença que no ignorava només els drets de Guitard, el senyor superior, sinó que, de fet, establia entre ells una aliança en contra seva (paràgrafs 8 i 12). Sòlidament establerts sobre les possessions i els homes de l'honor del senyor de Caboet, els germans Guillem i Arnau en disposen al seu arbitri: Mir pren més del que li correspon, com per exemple Rialb, que Guillem li dona sense el permís de Guitard (fragments 7 i 17), i rapinya i imposa càrregues arbitràries (*toltes i forces*) i serveis indigits, i no s'està de robar (una casa, un bou, una vaca) (fragments 14 i 16). Tan segur està de la seva força que no fa cas dels requeriments judicials (fragment 10) i falta al respecte degut a la dona del senyor (fragment 16). És «la montée des violences» que Bonnassie considerava característica del canvi feudal (Bonnassie, 1975-1976: 539).

El memorial, tal com el va dictar Guitard Isarn, té la seva pròpia lògica discursiva: primer s'identifica els principals responsables dels greuges, que són el feudatari Guillem Arnau, difunt, i el seu fill, que en va heretar la responsabilitat, suposem, en mantenir la desobediència i no esmenar els torts comesos pel seu progenitor (fragment 9). Immediatament s'identifica el greuge més gran: la potestat del castell de Caboet que no li era reconeguda. Després s'introdueix en el discurs la figura de Mir Arnau, germà de Guillem, a qui sembla que Guitard Isarn va designar com a castlà del castell (fragments 2 i 3). Mir Arnau haurà de complir amb els serveis militars que tal vegada Guillem no assegurava prou bé (fragment 3). Guitard Isarn, que no devia estar segur de la conducta dels dos germans, va advertir i va insistir, però, que no donava res del seu, és a dir, del que s'havia reservat per a ell, en l'honor de Caboet, a Guillem Arnau quan li va comanar Mir Arnau (fragment 4); va fer prometre a Guillem Arnau que ho compliria i no li causaria cap perjudici (fragment 5), i és amb aquestes condicions, és a dir, sense que Guitard Isarn donés res del seu a Mir Arnau (o a Guillem Arnau per dotar a Mir Arnau) que Guitard Isarn va encomanar Mir Arnau a Guillem Arnau (fragment 6). A continuació ve la llista de greuges que il·lustra en detall l'incompliment del que, des del punt de vista de Guitard Isarn, era el pacte o pactes que havia fet amb Guillem Arnau i, de fet, directament o indirecta, amb Mir Arnau.

5. CONCLUSIONS

Un dels fets més importants del canvi feudal és la creació de senyories dintre de la senyoria, amb els conflictes inevitables que això genera entre senyors i vassalls. Tots es necessiten, però tots viuen del producte excedent extret de la senyoria, cosa que genera una forta pressió de dalt a baix per capturar-lo, que, en darrer terme, recau sobre la pagesia, però que rebota cap amunt, en una pugna entre cavallers, castlans, feudataris i senyors per distribuir-se'l. La pressió sobre la pagesia condueix en casos extrems a la rapinya, l'extorsió i els robatoris, com mostra el memorial de greuges. I la pugna per la distribució porta a *rancuras* i judicis i, si és el cas, a la guerra entre senyors, i entre senyors i vassalls, situacions que a vegades s'intenta resoldre amb acords negociats (convinences) que, també per naturalesa, són inestables. La documentació dels Caboet ho demostra: el 1083 Guitard Isarn i Arnau Ramon pacten una convinença en virtut de la qual Guitard dona a Arnau la seva honor de la muntanya a canvi de serveis militars. Els fills d'Arnau, Guillem i Mir, que acompanyen el seu pare en l'acte, tenen llavors o més tard el castell de Caboet i l'honor de la vall de Cabó per Guitard, però a finals del segle XI entren en conflicte amb el seu senyor pel que li prenen i per com ho gestionen, com mostra el document de greuges. Paral·lelament, les relacions entre Guitard i Arnau també s'han deteriorat, de manera que el 1092 cal fer una nova convinença que resol provisionalment els greuges que el vassall té del seu senyor. El 1102, però, el conflicte entre Guitard i Arnau rebrota i cal fer una nova convinença per a la percepció i distribució dels drets feudals, que ara sabem que afecten les valls de Cabó, Sant Joan i Andorra. ¿Com es pot explicar tot això sinó dient que Arnau, el veguer o feudatari, i els seus malden per bastir-se una senyoria pròpia dins de la senyoria dels Caboet?

BIBLIOGRAFIA

- A.V. (1992). *Catalunya Romànica*. VI. *Alt Urgell. Andorra*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BISSON, Thomas N. (1998). *Tormented Voices. Power, Crisis, and Humanity in Rural Catalonia, 1140-1200*. Cambridge: Harvard University Press. Traducció catalana: BISSON, Thomas N. (2003). *Veus turmentades. Poder, crisi i humanitat a la Catalunya rural, 1140-1200*.

- BONNASSIE, Pierre (1975-1976). *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle. Croissance et mutations d'une société*. Tolosa de Llenguadoc: Publications de l'Université de Toulouse - Le Mirail, 2 vol. Traducció catalana: BONNASSIE, Pierre (1981). *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*. Barcelona: Edicions 62.
- FERRER I MALLOL, M. Teresa (2003). *Joaquim Miret i Sans. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MARQUÈS, Benigne (2006-2008), «Els documents del Fons Caboet-Castellbó de l'Arxiu Capitular d'Urgell». *Quaderns d'Estudis Anadorrans*, 8.
- MIRET I SANS, Joaquín (1908). «Documents en langue catalane (Haute vallée du Ségre, XIe-XIIe siècles)». *Revue Hispanique*, XIX, p. 6-19, facsímil, p. 10.
- RODÓN BINUÉ, Eulàlia (1957). *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- VIADER, Roland (2003). *L'Andorre du IXe au XIVe siècle. Montagne, féodalité et communautés*. Tolosa de Llenguadoc: Presses Universitaires du Mirail.